

УДК 354:328.185

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2025.3.15>

Христина КУХАРУК

викладач кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю,

ЗВО «Університет Короля Данила»,

khrystyna.v.kukharuk@ukd.edu.ua,

ORCID: 0009-0008-0374-3666

ТЕМАТИЧНІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ТІЛЕСНОСТІ, ІЗОЛЯЦІЇ ТА АБСУРДУ: ЛЕКСИЧНІ ЕКСПЛІКАНТИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «СИН ТІНІ» ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА)

У статті представлено лінгвостилістичні маркери, які конструюють тематичні лексико-семантичні поля. Виявлено, що лексичні експліканти формують тематичні семантичні поля на позначення людської тілесності і хвороби, соціальної ізоляції та маргінесу, гротеску та абсурду, медичного та патологічного, дітей і покоління, тваринного та зооморфного. На прикладі роману Олеся Ульяненка «Син тіні» проілюстровано поєднання тематичних семантичних полів з обсценною лексикою, що в сумі конструює емоційний дисонанс і продукує в мовленнєвій діяльності лінгвістичного суб'єкта стан відчуття загрози та дегуманізації як себе, так і інших. За допомогою інфографіки репрезентовано систематизацію лексичних маркерів та стилістичних компонентів. Описано функціонування цих засобів, як емоційного виявлення і конструювання водночас. Окреслено та проаналізовано функціонально-прагматичний рівень, у межах якого розроблена типологізація (експресивність, критика суспільства, психологічний вплив). Виявлено, що експресивність експлікується лексичними компонентами, що утворюють тематичні поля на позначення деструкції в різноманітних її видах і проявах, критика суспільства оприявлюється в мовленні лінгвістичного суб'єкта тексту нівелюванням гуманізації людини – поєднання медичних метафор з тваринними образами, психологічний вплив маркується нагромадженням лексичних компонентів на окреслення дискомфорту, психологічного відторгнення тощо. У ході аналізу підтверджено, що тематичні семантичні поля тілесності, хвороби, ізоляції та інші деструктивні прояви в поєднанні з обсценною лексикою конструюють лінгвостилістичний механізм для репрезентації емоційного дисонансу, а також слугують інструментом авторської рефлексії над межею людяності. Методологічним підґрунтям для виявлення та опису тематичних семантичних полів є розроблена типологізація, візуалізована за допомогою інфографіки, що ілюструє комунікативну стратегію, яка поєднує шок та іронію у тексті.

Ключові слова: тематичне семантичне поле, лексичні експліканти, стилістичні засоби.

Khrystyna Kukharuk. THEMATIC LEXICAL-SEMANTIC FIELDS OF PHYSICALITY, ISOLATION AND ABSURDITY: LEXICAL EXPLAINERS (BASED ON THE NOVEL “SON OF SHADOWS” BY OLES ULYANENKO)

The article presents linguistic and stylistic markers that construct thematic lexical and semantic fields. It has been revealed that lexical explicants form thematic semantic fields referring to human corporeality and illness; social isolation and marginality; the grotesque and the absurd; the medical and the pathological; children and generation; and the animal and the zoomorphic. Using the example of Oles Ulyanenko's novel "Son of the Shadow", the combination of these thematic semantic fields with obscene vocabulary is illustrated, which collectively constructs emotional dissonance and induces in the speech activity of the linguistic subject a sense of threat and dehumanization of both oneself and others. The systematization of lexical markers and stylistic components is represented with the help of infographics. The functioning of these means as both emotional manifestation and construction is described. The functional-pragmatic level, within which a typology was developed – expressiveness, social criticism, and psychological impact – is outlined and analyzed. It was found that expressiveness is explicated by lexical components that form thematic fields denoting destruction in its various forms and manifestations; social criticism is manifested in the linguistic subject's discourse through the dehumanization of the human by combining medical metaphors with animal imagery; psychological impact is marked by the accumulation of lexical components denoting discomfort, psychological rejection, and so on. The analysis confirms that thematic semantic fields of corporeality, illness, isolation, and other destructive manifestations, when combined with obscene vocabulary, construct a linguo-stylistic mechanism for representing emotional dissonance and also serve as a tool for the author's reflection on the limits of humanity. The methodological basis for identifying and describing these thematic semantic fields is the developed typology, visualized through infographics, which illustrates a communicative strategy that combines shock and irony in the text.

Key words: thematic semantic field, lexical explicants, stylistic devices.

Наукова новизна. Тематичні лексико-семантичні поля тілесності, ізоляції та абсурду в лінгвістичній науці до цього часу не досліджували, зокрема на матеріалі роману Олеся Ульяненка «Син тіні» лексичні

експліканти зазначених лексичних компонентів розглядаються вперше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функційно-семантичні поля у лінгвістичній науці трактує Людмила Марчук,

маючи на увазі «групування граматичних і лексичних одиниць, що опираються на певну семантичну категорію, а також різнорівневі засоби мови, які взаємодіють на ґрунті спільної семантики» [8]. Також дослідниця пояснює, що функційно-семантичне поле є поєднанням плану змісту з планом вираження. Деталізація на смислових зв'язках, які присутні у межах одного поля присутні у розвідці Ольги Василенко, Наталі Ковальчук та Тетяни Кухарук: «типи семантичних зв'язків визначаються основними видами підгруп і підсистем, які існують у семантичному полі. Це відомі ланки слів в межах синонімічної групи» [2]. Юлія Головащенко трактує лексико-семантичне поле як «парадигматичне об'єднання лексичних одиниць, що ґрунтуються за принципом об'єднання лексичних одиниць» [3]. За словами К. Дашкової, особливістю лексико-семантичного поля є й те, що воно «утворює лексичні одиниці, які вступають у взаємні внутрішньомовні, зовнішньомовні і позамовні відносини» [4]. Н. Ключка розглядає системно-структурне утворення лексико-семантичних полів [5].

Пошуки термінологічного означення «тіла», «тілесності» знаходять своє висвітлення у культурологічних та філософських наукових працях, зокрема щодо тілесності Г. Валенса висновує «по-перше – перехрестя природного та культурного, а по-друге – межа індивідуального, суб'єктивного та соціального, інтерсуб'єктивного» [1]. У межах антропологічних студій про тілесність пише Ярослав Потапенко, твердячи, що це «комплекс сутнісних підстав індивідуального та соціального буття людини, утворений взаємозумовлюючим і взаємодетермінуючим поєднанням унікальних фізичних (фізіологічних), ментально-емоційних та мислительних компонентів у цілісній структурі суб'єктивної психосоматичної єдності особистості» [9].

Лінгвостилістичні компоненти, що є експлікаторами психофізичних та емоційних станів лінгвістичного суб'єкта представлені в наших наукових розвідках [6; 7] і стосуються різних рівнів мови, у тому числі й лексичного, однак лексико-семантичні поля не потрапили у фокус уваги.

Метою дослідження є виявити та типологізувати тематичні семантичні поля на позначення тілесності, ізоляції та абсурду, виокремити їхні лінгвостилістичні експліканти та окреслити функціонально-прагматичний рівень останніх.

Методи. У межах тематичних семантичних полів на позначення тілесності, ізоляції,

абсурду використано типологічний, описовий та метод візуалізації даних – інфографіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед лінгвостилістичних компонентів, що використані як експліканти емоційних станів суб'єкта є метафори, алегорії, синтаксична експансивність. У текстовій канві використано стилістичні фігури – метафори та алюзії. До прикладу, вислів «смерть ніколи нікого не тішить, але є тим сурогатом, що підсилює смак життя» [10] інтерпретує смерть як «сурогат», що дозволяє через непряме протиставлення підкреслити смак самого життя. Також є порівняння зі суб'єктом, який приймає виклик долі, та додає драматичності у його сприйняття: «Блох стояв, як людина, готова прийняти все: кулю в обличчя, тюремні кайдани» [10]. Це є підставою вважати, що в авторському мовленні є експансивність, що характерно для постмодерністських текстів.

На синтаксичному мовленнєвому рівні є прості та складні конструкції. У текстовій канві зустрічаються вставні та вставлені конструкції з розділовими знаками відповідно, які створюють паузи, підсилюють емоційні конотації. Наприклад, «видавалося, що він пощез, він помер, зник назавжди, розчавлений металевими колесами, задутий і розвіяний вітром» [10]. Завдяки предикативному нагромадженню створюється динаміка, у якій наступна фраза підсилює образ розпаду, фінальності. Використання минулого часу для предикативних одиниць підкреслює незворотність, а відтак створює ритмічну структуру речення.

На лексичному рівні можна говорити в основному про експресивні лексеми та тематичні вузли. Ці дані візуалізовано у таблиці (див. Таблиця 1).

У Таблиці 1 зібрано кілька семантичних полів: людська тілесність і хвороба, соціальна ізоляція/маргінальність, гротеск/абсурд, медичне/патологічне, діти/покоління/деградація, тваринне/зооморфне. Їхнє накладення створює жорсткий, дисонансний стиль. Поєднання лексем медичної термінології («яремна вена, аборт, морфін, сифіліс») зі сленговими лексичними маркерами («сухий кашель, ригав») підкреслює експресивність та створює відчуття загрози тілесності. Те, що стосується соціальної ізоляції маркується лексемами на позначення просторових одиниць («кімната навпроти», «холодна тінь») і суб'єктів («фантом, недоносок»), а відтак сугестує атмосферу самотності і маргінальності. Гротеск досягається завдяки використанню

Таблиця 1

Експресивні лексеми та тематичні вузли

Тематичний вузол	Лексичні експліканти
Людська тілесність і хвороба	гімерой; анус; зморшкуватий зад; сині яйця; костирлявий палець; псятина; ригав; сухий кашель; сифіліс; морфін; аборт; яремна вена; хрящі
Соціальна ізоляція/ маргінальність	кімната навпроти; холодна тінь; самотньо мандрує; не любив людей; ревізійна комісія; Полтавський централ; фантом; недоносок; вишкрібок
Гротеск і абсурд	демонстративно знімав штани; теліпалися між стегон; прокручував пальця; «Шкода мені вас, ішаки»; «Хрен з вами!»; ангелоподібний фантом у купі лайна; канатоходець над проваллям пороку
Медичне/патологічне	доктор Павловський; чарка; нерви; невлаштоване життя; морфін; аборт; лікарі; собаче м'ясо; ревізія; психіатрія (імпліцитно)
Діти/покоління/деградація	пацанва; кровушники; чада; п'ятнадцятилітні дівчатка; покоління вбивць; війна; рабство; витерті обличчя; нумізматичні монети
Тваринне/зооморфне	грифон; лайки; собаче м'ясо; псятина; індикові крила; рогата скотина; Сабалов; канатоходець; гамадріл

стилістичних фігур: метафор та образів («ангелоподібний фантом у купі лайна», «демонстративно знімав штани»), відтак з'являється експресивна гіпербола та епатаж. Лексичні маркери назв дітей, покоління відображають експресивно-деградаційні тенденції: «пацанва», «кровушники», «чада» «п'ятнадцятилітні дівчатка», «покоління вбивць», «витерті обличчя». У тематичному полі тваринне/зооморфне лексичні маркери стирають межу між людиною і твариною («псятина», «рогата скотина», «гамадріл»).

Кількісні параметри репрезентовано на рис. 1. Найбільші чисельні показники

закріплені за тематичним полем на позначення тілесності та хвороби (13), на другому місці – медичне й патологічне (10) відповідно, що логічно, адже є семантична сумісність між хворобами, патологіями та медичними термінами. Відтак порівно відносно кількісних параметрів розділюють такі тематичні вузли як соціальна ізоляція, діти/покоління/деградація, а також тваринне/зооморфне (по 9). Найнижчий кількісний показник у тематичному полі гротеску та абсурду (7).

Відповідно ці тематичні поля з їхніми лексичними маркерами репрезентуються стилістичні засоби, які проілюстровані на рис. 2.

Кількісні показники лексем у тематичних вузлах



Тематичний вузол	Кількість
Людська тілесність і хвороба	13
Соціальна ізоляція / маргінальність	9
Гротеск і абсурд	7
Медичне / патологічне	10
Діти / покоління / деградація	9
Тваринне / зооморфне	9

Таблиця: Христина Кухарук • Створено за допомогою Datawrapper

Рис. 1. Кількісні показники лексем у тематичних вузлах

Стилістичні засоби та репрезентанти

	Стилістичний засіб ▼	Приклади / Опис
1	Просторово-темпоральні маркери	Опис простору та руху («кімната навпроти»; «самотньо мандрує»)
2	Метонімія й метафора	Медичні терміни як метафори фізичного та морального розпаду; тваринні образи для дегуманізації
3	Контраст високого й низького стилю	Поєднання книжної лексики (чада; ревізійна комісія) з вульгаризмами
4	Грубість і обценності	Вживання табуйованих слів (анус; лаяка; хрен); інвективи («Шкода мені вас, ішаки»)
5	Гіпербола та гротеск	Перебільшені картини («ангелоподібний фантом у купі лайна»)

Table: Христина Кухарук • Created with Datawrapper

Рис. 2. Стилістичні засоби та репрезентанти

Аналіз виявлених стилістичних засобів репрезентує те, що в авторській мові та мові героїв є функціональні інструменти емоційного, естетичного, ідеологічного впливу. Відтак стилістична компіляція грубості, обценності, стилістичних риторичних фігур – гіперболи, метафоричності та контрасту створює текстову багаторівневість, а відповідно репрезентує соціальні та психологічні проблеми. Наприклад, застосування метафор з медичного тематичного поля є експлікатором соціального та психологічного розпаду мовця, деградації. Підкреслюють

ізоляцію, динаміку чи стагнацію мовленнєвих суб'єктів просторово-часові маркери. Відповідно, у комплексі ці стилістичні прийоми формують цілісну комунікативну стратегію, що поєднує шок, іронію тощо. Цей арсенал лінгвістичного інструментарію формує емоційні стани як в авторській, так і в мові героїв роману Олеся Ульяненка, що репрезентує функціонально-прагматичний мовленнєвий рівень. В останньому конструємо таку типологізацію: експресивність, критика суспільства, психологічний вплив (див. Діаграма 1).

Діаграма 1

Функціонально-прагматичний рівень

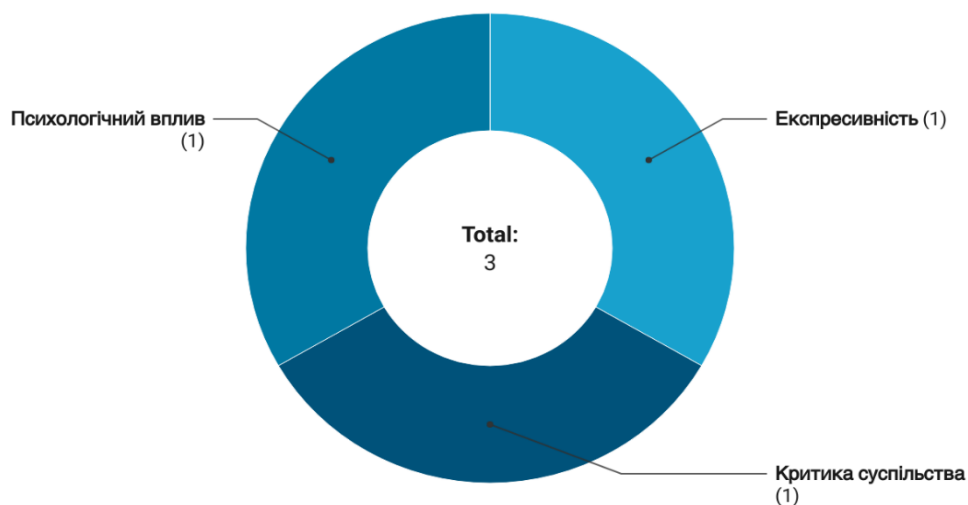


Chart: Христина Кухарук • Created with Datawrapper

Виокремлені функціонально-прагматичні рівні представлені однаковою мірою з погляду кількісно-якісних показників. Експресивність експлікується жорсткими образами та інтонаційними зворотами, які накопичують семантичні значення у тематичних полях хвороби, смерті та деградації. Критика суспільства маркується поєднанням медичних метафор, тваринних образів, що експлікують соціальну ізоляцію і дегуманізацію індивіда. Психологічний вплив експлікується завдяки лексичному нагромадженню на позначення дискомфорту, підсилення співпереживання та психологічного відторгнення.

Висновки. У рамках лінгвостилістичного аналізу тематичних семантичних

полів у тексті Олеся Ульяненка «Син тіні» виявлено комплекс стилістичних засобів експлікації емоційних станів. На лексичному рівні домінують експресивні лексеми та тематичні поля – тілесність, ізоляція, гротеск, патологія, деградація, зооморфність. Серед лексичного масиву на позначення медичної термінології, обценної лексики, сленгових маркерів на підставі каузальних внутрішньо-семантичних зв'язків з'являється загроза тілесності та інші. Комплексно окреслений лінгвостилістичний інструментарій конструє функціонально-прагматичні рівні: експресивність, критику суспільства, психологічний вплив.

Література:

1. Валенса Г. «Тіло» і «тілесність» у соціально-філософському контексті: термінологічні розвідки. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. № 18–19. 2010. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/fphn/fphn_2010_18-19.pdf#page=1.00 (дата звернення: 23.09.2025).
2. Василенко О. В., Ковальчук Н. В., Кухарук Т. М.. Семантичне поле: проблема визначення та розрізнення понять. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*. Луцьк: Вежа. 2005. №6. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/555> (дата звернення: 19.09.2025).
3. Головащенко Ю. Структура лексико-семантичного поля у межах художнього тексту. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*. 2024. 24–35. URL: <https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.24-32> (дата звернення: 19.09.2025).
4. Дашкова К. Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/aspirantura/131120_konf_zbirnik33.pdf#page=56 (дата звернення 23.09.2025).
5. Ключка Н. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 24. С. 129–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_24_41 (дата звернення 23.09.2025).
6. Кухарук Х. В. Лінгвостилістичні засоби експлікації суїциду і вбивства в романі Олеся Ульяненка «Жінка його мрії». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74). № 5. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/5_2024/part_1/8.pdf DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/06> (дата звернення: 18.09.2025).
7. Кухарук Х. В. Лінгвостилістичні маркери психофізичного стану очікування смерті у текстах Олеся Ульяненка. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 77. URL: http://www.afhn-journal.in.ua/archive/77_2024/part_2/30.pdf DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-2-28> (дата звернення: 18.09.2025).
8. Марчук Л. Семантичне поле: варіантність, функційність, проєкційність. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. Вип. 7. 272 с. URL: <https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/11/2023/06/Visnyk-7.pdf#page=222> (дата звернення 19.09.2025).
9. Потапенко Я. Людська тілесність як фундаментальна категорія культурно-антропологічних студій. *Етнічна історія народів Європи*, 2013. 39, 11–16 с.
10. Ульяненко Олександр. Син Тіні. *Readukrainianbooks*. URL: <https://readukrainianbooks.com/6418-sin-tini-oles-uljanenko.html> (дата звернення 9.09.2025).

Дата надходження статті: 24.09.2025

Дата прийняття статті: 10.10.2025

Опубліковано: 04.12.2025